

Sociolinguïstische studies 1

**Bijdragen uit het
Nederlandse taalgebied**

bijeengebracht door G. Geerts en A. Hagen

1980

Wolters-Noordhoff Groningen

Een kwantitatief onderzoek naar sekseverschillen in het Amsterdams*

Marinel Gerritsen

Inleiding

In 1973 verscheen het inmiddels beroemd geworden artikel van Robin Lakoff over sekseverschillen in taalgebruik en de relatie daarvan met de traditionele rolverdeling tussen vrouwen en mannen (Lakoff 1973). Haar artikel bracht een lawine van publikaties op het taal-en-sekse-gebied teweeg die voor het merendeel in tijdschriften en boeken over sociolinguïstiek verschenen. Daarmee leek de studie van taal en sekse een onderdeel van de sociolinguïstiek te zijn geworden. En dat is nog niet eens zo gek, want sociolinguïsten bestuderen de relaties tussen taal en de sociale verhoudingen van sprekers en van sekseverschillen in taalgebruik neemt men aan dat ze in verband staan met de rol van vrouwen en mannen in de maatschappij. Toch zijn er verschillen te signaleren tussen onderzoeken op het taal-en-sekse-gebied en die op andere terreinen van de sociolinguïstiek. Het belangrijkste verschil ligt in de onderzoeksmethodes. In de sociolinguïstiek hebben die de laatste jaren voortdurend in de belangstelling gestaan en zijn daardoor steeds verbeterd, maar de uitspraken over graduele sekseverschillen in taalgebruik zijn – tot voor zeer kort – bijna altijd gebaseerd op onderzoeksmethodes die voor dit doel allesbehalve betrouwbaar zijn: introspektie of intuïtie en onsystematische observatie. Pas de laatste jaren heeft men zich moeite gegeven om deze uitspraken te testen met behulp van meer verantwoorde, aan de sociolinguïstiek ontleende methodes (Dubois en Crouch 1975, Crosby en Nyquist 1978, Hartman 1978, McConnel-Ginet 1978, Brouwer, Gerritsen, de Haan 1978, 1979). Er zijn twee redenen aan te voeren waarom de methodes van het taal-en-sekse-onderzoek zolang zijn achter gebleven bij die in de sociolinguïstiek. Allereerst komt dat omdat de eerste opmerkingen over sekseverschillen in taalgebruik uit de hoek van antropologen kwamen. In de niet-westerse talen die zij beschreven kwamen *absolute sekseverschillen* voor: taalvormen die uitsluitend door één van de seksen gebruikt worden. Bij de beschrijving van absolute sekseverschillen is onsystematische observatie of intuïtie best een geschikte methode, maar voor het onderzoek naar de veel minder in het oog vallende graduele verschillen, zoals we die in onze westerse maatschappij vinden, zijn deze methodes minder bruikbaar. Een

tweede reden voor het zo weinig toepassen van betrouwbare methodes in het taal en sekse onderzoek, is waarschijnlijk het linguïstische verleden van de 'moeder' van deze tak van de sociolinguïstiek: Robin Lakoff had een transformationeel generatieve achtergrond. Bij haar taal-en-sekse-onderzoek paste zij de introspektieve methode toe die ze gewoon was in haar generatieve werk te gebruiken. Weliswaar is gebleken dat voor de beschrijving van de grammatikale structuur van een taal introspektie of de intuïtie van een andere taalgebruiker meestal voldoende is, maar het beschrijven van een grammatikaal systeem is natuurlijk heel wat anders dan het beschrijven van graduele verschillen in het dagelijkse taalgebruik. Intuïties over de grammatikaliteit van zinnen staan al vaak ter discussie (Spencer 1973, Van den Hoek 1975, Snow 1975), maar zoals is aangetoond door Greenbaum (1975) zijn intuïties over graduele verschillen in taalgebruik nog veel dubieuzer.

Geen enkele wetenschap is ooit volkomen waarde vrij. Bij sommige onderzoeken is de onderzoeker of onderzoekster echter sterker betrokken dan bij andere. Het is bijvoorbeeld aannemelijk dat de relatie wetenschapper en objekt van onderzoek intenser is bij research op het taal-en-sekse-gebied dan bij die in de wiskunde. De vrouwen en mannen die nu, om en nabij de tweede emancipatiegolf, onderzoek doen naar sekseverschillen in taalgebruik, doen het niet zomaar. In de meeste gevallen kunnen hun onderzoeken feministisch genoemd worden: ze worden gedaan in dienst van de vrouwenbeweging, vanuit een feministisch gezichtspunt, en ze worden opgezet en uitgevoerd door vrouwen die deel uitmaken van die beweging of door mannen die er sympathisanten van zijn (Ehrlich 1975). Al deze mensen willen iets met hun onderzoeken naar sekseverschillen in taalgebruik, bijvoorbeeld – net als Lakoff – laten zien dat uit deze verschillen duidelijk wordt wat voor een ondergeschikte positie vrouwen in onze maatschappij hebben. Het onderwerp 'sekseverschillen in taalgebruik' is zo beladen dat het heel begrijpelijk is dat het zowel voor vrouwen als voor mannen moeilijker is om objektief te zijn bij onderzoek op dit gebied dan op een ander. Daarom is het juist bij research naar verschillen in taalgebruik tussen vrouwen en mannen zo belangrijk om met betrouwbare methodes te werk te gaan.

Dank zij het bestaan van een korpus Amsterdamse spreektaal, waarin sekse als één van de onafhankelijke variabelen is ingevoerd (de Jong 1979), kon met behulp van een betrouwbaardere methode dan intuïtie of onsystematische observatie onderzoek gedaan worden naar sekseverschillen in taalgebruik: een aantal van de bestaande vermoedens over taalverschillen tussen vrouwen en mannen zijn op dit korpus hedendaags gesproken Amsterdams getoetst.

1 Methode

1.1 Informanten

Dit onderzoek is gebaseerd op een selectie van 109 op de band opgenomen informele gesprekken tussen telkens twee geboren en getogen Amsterdammers. De helft van de 218 informanten (109), van elk gesprekspaar één, was door middel van steekproeven geselecteerd uit het bevolkingsregister van Amsterdam van 1974, zodanig dat zij vielen onder de groepen 20 – 25- of 50 – 55-jarigen en qua beroep en/of opleiding tot een hoge of lage sociale klasse behoorden. Uiteraard moest de bereidwilligheid om aan het onderzoek mee te doen van de zo uitgekozenen als laatste selectiekriterium gehanteerd worden.

Omdat er heden ten dage nog geen goede methode bestaat voor de sociale stratifikatie van vrouwen (Nichols 1978: 46, Brouwer en Gerritsen, deze bundel par. 3.1.), leverde dat wat problemen op. In dit onderzoek werd iedereen op basis van haar of zijn eigen opleiding en/of beroep in een sociale klasse ingedeeld. Een voordeel van deze stratifikatiemethode is, dat ook bij vrouwen alleen naar haarzèlf wordt gekeken en niet naar de opleiding, het beroep of het inkomen van haar vader of echtgenoot. Er zijn echter ook een aantal nadelen aan dit systeem. Omdat het vrij moeilijk is vrouwen met een baan te vinden, blijft opleiding vaak als enig stratifikatiekriterium over. En het is de vraag of de sociale stratifikatie van vrouwen op basis van opleiding alleen, wel juist kan zijn. Veel vrouwen trouwen immers 'boven hun stand'. Maar ook bij vrouwen met een baan rijzen er problemen, omdat die in onze maatschappij nog steeds minder veelvuldig voorkomen dan mannen met een baan. Een ongeveer 50-jarige vrouw met een baan die in een hoge klasse thuis hoort, is bijvoorbeeld veel 'ongewoner' dan een man van dezelfde leeftijd met hetzelfde beroep (vergelijk Jansen, deze bundel). Vergelijking van vrouwen en mannen is door deze klassifikatieproblemen soms nogal hachelijk, maar omdat er nog geen beter stratifikatiesysteem voorhanden was, moest het bovengenoemde wel gebruikt worden.

De 109 steekproefsgewijze geselecteerde personen werd gevraagd bij hen thuis een gesprekspartner uit te nodigen. Daar werd dan een bandopname gemaakt van een informeel gesprek tussen die twee. De informanten werden volledig vrij gelaten in de keuze van een onderwerp van gesprek. Ze wisten wel dat hun taal op de band werd opgenomen, maar niet dat het ging om een onderzoek naar taalgebruik en taalgedrag. Geen van hen kreeg een beloning voor hun medewerking.¹

Slechts 37 van de 109 opgenomen gesprekken zijn voor het onderzoek naar sekseverschillen in het Amsterdams gebruikt, namelijk diegene die verwerkt zijn in de woordfrequentielijst van gesproken taal (De Jong 1979). In al deze 37 gesprekken behoren beide gesprekspartners steeds tot één en

dezelfde groep wat sekse, leeftijd en sociale klasse betreft. Tabel I geeft de verdeling van de informanten per cel.

1.2 Opzet

1.2.1 *Onafhankelijke variabelen*

Sekse, leeftijd en sociale klasse van de spreker werden als onafhankelijke variabelen geïntroduceerd. In de woordfrequentielijst was deze indeling al gemaakt en het leek nuttig om dit te handhaven. Kramer (1975) wijst erop dat we niet moeten denken dat alle vrouwen hetzelfde spreken en Smith (1978) stelt zelfs voor sekse als afhankelijke variabele te introduceren. De meeste onderzoekers naar verschillen in taalgebruik tussen vrouwen en mannen werkten niet met alle drie deze onafhankelijke variabelen. Lakoff (1973, 1975) beperkt zich bijvoorbeeld tot één klasse. Labov (1966, 1972) en Trudgill (1974) betrokken naast sekse alleen sociale klasse in hun onderzoek en beiden vonden dat de verhouding vrouwentaal mannentaal niet voor alle sociale klassen dezelfde was. Anderen introduceerden slechts leeftijd en sekse en konkludeerden dat vrouwen van verschillende leeftijdsgroepen verschillend spraken (Bailey en Timm 1976, Nichols 1978, Cedergren en Sankoff 1971). Naar ons weten werden in relatief weinig onderzoeken *sekse, leeftijd en sociale klasse* alle drie als onafhankelijke variabelen ingevoerd.

De onafhankelijke variabelen werden gerangschikt in een $2 \times 2 \times 2$ factorial design:

sekse van de spreker	: (1) vrouwelijk	(2) mannelijk
Sociale klasse van de spreker:	(1) laag	(2) hoog
leeftijd van de spreker	: (1) jong (20–25)	(2) oud (50–55)

1.2.2 *Afhankelijke variabelen*

Verskillende hypothesen over sekseverschillen in taalgebruik en taalgedrag zijn in dit onderzoek getoetst. Ze zijn in twee types te verdelen:

- Zijn er formele verschillen in taalgebruik tussen vrouwen en mannen?
- Praten mannen over andere onderwerpen dan vrouwen?

Hoewel er misschien wel verband bestaat tussen deze twee aspecten van taalgebruik, zullen ze hier apart behandeld worden.

ad a

Een aantal intuïtieve uitspraken en een paar resultaten van andersoortig onderzoek naar formele verschillen in taalgebruik tussen de seksen zijn getoetst. Als afhankelijke variabelen zijn een vijftal hoofdkategorieën gedefinieerd, die elk weer een aantal subcategorieën bevatten.

1 *Onverzorgd en grof taalgebruik*

Volgens de intuïties van Van Ginneken (1913), Jespersen (1921), Lakoff (1973, 1975) en Key (1975) zouden vrouwen 'netter' spreken dan mannen. Het is frappant dat de taalkundigen die rondom de tweede emancipatiegolf werken, Lakoff en Key, dit verklaren uit verschillen in de opvoeding van meisjes en jongens, terwijl de taalkundigen rondom de eerste emancipatiegolf, Jespersen en Van Ginneken, het aan de aard van de vrouw toeschrijven. Niet alleen deze intuïties, maar ook de resultaten van kwantitatief sociolinguïstisch onderzoek wijzen op een frequenter voorkomen van standaardtaal bij vrouwen op alle taalniveaus (zie voor een samenvatting Nichols (1978). Trudgill (1972) voert als verklaring hiervoor aan dat vrouwen, omdat ze meestal geen baan hebben, weinig andere dingen dan hun taalgebruik hebben om aan de buitenwereld hun status te tonen. Ammon (1973) suggereert zelfs dat door de voortdurende achterstelling van vrouwen in het beroepsleven en de daarmee gepaard gaande strengere eisen die aan vrouwen gesteld worden, ook vrouwen met een baan netter dan mannen zouden moeten praten. Nichols' (1978) mening sluit daarbij aan: in de meeste beroepen die voor vrouwen openstaan, wordt verwacht dat min of meer de standaardtaal gesproken wordt, maar er zijn een groot aantal 'mannenberoepen' waarin dat helemaal niet nodig is: een verkoperster moet de standaardtaal tot op zekere hoogte beheersen, maar een bouwvakker hoeft dat niet.

Vanwege de aard van de materiaalverzameling konden slechts drie subcategorieën van *onverzorgd en grof taalgebruik* onder de loupe genomen worden: *substandaard vormen*, *platte uitdrukkingen* en *vloeken*. Als *substandaard vormen* werden woorden en konstrukties beschouwd die in strijd zijn met de grammatika van het Nederlands, bijvoorbeeld *ken* in plaats van *kan*, *hun* in plaats van *zij*, dubbele ontkenning. Het is minder exact aan te geven wanneer een woord tot de *platte uitdrukkingen* of *vloeken* gerekend werd, omdat we hiervoor moesten afgaan op onze eigen intuïtie. Het is niet onmogelijk dat wij, als vrouwen van tegen de dertig uit een hoge sociale klasse, daarover andere intuïties hebben dan andere mensen. Ook in kwantitatief sociolinguïstisch onderzoek is subjektiviteit soms moeilijk uit te schakelen!

2 *Typisch mannelijke woorden*

De tweede hoofdkategorie die als afhankelijke variabele is ingevoerd, is het gebruik van typisch mannelijke woorden. Veel mensen die op het taal-en-sekse-terrein werken stellen typisch vrouwelijke woorden, die alleen door vrouwen gebruikt zouden worden, tegenover neutrale woorden, die bij vrouwen en mannen zouden voorkomen. Voor deze hoofdkategorie bekeken we de zaak eens van de andere kant. Omdat mannen de dingen vaak formeler en ingewikkelder zeggen dan ons inziens nodig is,

veronderstelden we dat *formele en moeilijke woorden* vaker door mannen dan door vrouwen gebruikt zouden worden. Dit vermoeden is getest met behulp van ons korpus, door alle woorden te tellen die in het Nederlands ook eenvoudige tegenhangers hebben, bijvoorbeeld *konversatie, excellent*. Daarnaast telden we ook alle Franse, Engelse en Latijnse woorden die volgens ons in het Nederlands alles behalve gewoon waren, bijvoorbeeld *casu, getimed*.

3 Zinsstructuur

De derde hoofdkategorie is *zinsstructuur*. Naar ons weten hebben moderne taalkundigen nooit iets gezegd over typisch vrouwelijke zinsstructuren. Opmerkingen daarover komen van de taalkundigen die rondom de eerste vrouwenbeweging over vrouwentaal schreven. Zo schreef Van Ginneken (1913: 521): 'Met haar eng bewustzijn hangt het samen, dat de vrouw niet houdt van ingewikkelde syntactische constructies. Zelfs de relatiefzin is haar soms al te veel, . . .'

Wat later beweerde Jespersen (1921) iets soortgelijks. Mannen zouden ingewikkelder zinnen dan vrouwen produceren 'building sentences "like a set of chinese boxes" with clauses containing one within another', terwijl vrouwen juist eenvoudige zinnen zouden maken 'like a string of pearls, joined together on a string of *ands* and similar words'.

Deze mannelijke intuïties konden op ons korpus gecheckt worden door naar de frequentie van drie verschillende woordgroepen te kijken: *relativa, onderschikkende voegwoorden* en *nevenschikkende voegwoorden*. Volgens Jespersen en Van Ginneken zouden *relativa* en *onderschikkende voegwoorden* vaker door mannen gebruikt worden en *nevenschikkende voegwoorden* vaker door vrouwen.

4 Onzekerheid

De vierde hoofdkategorie is *onzekerheid*. Lakoff en Key stelden dat vrouwen onzekerder zijn dan mannen en dat die onzekerheid onder meer tot uitdrukking zou komen in hun taalgebruik. Deze intuïtie kon getoetst worden op ons korpus door naar drie subcategorieën te kijken: *beleefdheidsvormen, qualificers* en *modale bijwoorden*. Als *beleefdheidsvormen* beschouwde we optionele woorden als *graag, alstublieft, dankuwel*, als *qualifiers* woorden als *min of meer, nogal* en als *modale bijwoorden* woorden als *waarschijnlijk* en *misschien*. Kortom we probeerden bij deze hoofdkategorie alle taalvormen te betrekken die er op kunnen duiden dat iemand niet erg zeker van zichzelf is, of dat iemand die indruk wil wekken. Natuurlijk zijn er meer constructies die dat kunnen uitdrukken, bijvoorbeeld het gebruik van *zou*. Het bleek echter dat het in dat geval meestal moeilijker was om uit te maken of ze een teken van onzekerheid zijn, dan

bij de hier in beschouwing genomen taalvormen. Daarom hebben we ze buiten beschouwing moeten laten.

5 *Typisch vrouwelijke woorden*

De vijfde hoofdkategorie die als afhankelijke variabele is ingevoerd, is het gebruik van typisch vrouwelijke woorden. Het was de bedoeling om hierbinnen een subcategorie te maken van de Nederlandse equivalenten voor *divine*, *sweet* en *lovely*, die volgens Lakoff (1973) alleen door vrouwen gebruikt zouden worden, en van woorden zoals *allertiefst*, *dodderig*, *honnig*, waarvan Logeman (1928) beweert dat het specifieke vrouwenwoorden zijn. Maar dit soort woorden kwam nauwelijks of niet in ons korpus voor. Dat is trouwens niet eens zo merkwaardig, want woorden die in het hedendaags Engels en het Nederlands van 1928 voorkomen, hoeven dat nog niet in het hedendaags Nederlands.

De hoofdkategorie *typisch vrouwelijke woorden* bestaat uit twee subcategorieën: *diminutiva* en *intensifiers*. Ruke-Dravina (1952) merkt op dat in het Lets vrouwen meer *diminutiva* gebruiken dan mannen en ze poneert dat dit ook in andere talen zo is. Haars inziens komt dit omdat vrouwen meer dan mannen met kinderen te maken hebben. In het Nederlands kan van elk telbaar substantief een verkleinwoord gemaakt worden door suffigering met *-je* of een van de fonologische varianten daarvan. Bij sommige woorden heeft de diminutiefvorm de verkleinfunctie of -betekenis verloren. In dit onderzoek betrokken we alleen de *diminutiva* die – voor zover we dat konden nagaan (vergelijk 4.1, punt d) – in de kontekst ook net zo goed niet diminutief hadden kunnen zijn, bijvoorbeeld *kopje* thee.

Lakoff zegt dat vrouwen meer *intensifiers* dan mannen gebruiken. Ze zouden deze nodig hebben om hun woorden meer kracht bij te zetten, anders zou er niet naar hen geluisterd worden. We beschouwden bijvoorbeeld de woorden *erg* in *erg mooi* en *steen* in *steengoed* als *intensifiers*.

ad b

Het is volkswijsheid dat vrouwen over andere dingen praten dan mannen. Zo schreef Gerrit Komrij (1978) 'Vrouwen bezitten, naar bekend, een mysterieus vermogen om uren, dagen, maanden, jaren te converseren over Hoegenaamd Niets'.

Taalkundigen waren wijs genoeg om zulke opmerkingen niet te maken. Jespersen (1921), Lakoff (1975) en Key (1975) zeiden weliswaar dat vrouwen meer woorden zouden kennen die te maken hadden met huishoudelijke zaken en dergelijke, terwijl mannen een grotere woordenschat zouden hebben op het gebied van politiek en zo, maar ze gingen niet zover te stellen dat vrouwen over andere dingen zouden praten dan mannen.

Vanwege de aard van onze materiaalverzameling konden we de uitspraken van deze wetenschappers niet toetsen, maar wel de volkswijsheid. Er waren twee redenen om dit ook te doen:

- we wilden nagaan of de volkswijsheid klopte met de werkelijkheid;
- we dachten dat wanneer vrouwen inderdaad over andere dingen zouden praten dan mannen, dit gedeeltelijk eventuele sekseverschillen in taalgebruik zou kunnen verklaren.

In alle 37 gesprekken kwamen maar 8 verschillende gespreksonderwerpen voor:

1. huishouden
2. familie en personen
3. onderwijs
4. ziekte
5. vakantie
6. politiek
7. auto's en sport
8. beroep

Zes van deze onderwerpen zijn als afhankelijke variabelen ingevoerd. *Huishouden, familie en personen, en onderwijs* als typisch vrouwelijke gespreksonderwerpen en *politiek, auto's en sport, en werk* als typisch mannelijke. Tellingen op een gedeelte van het korpus leken er op te wijzen dat *ziekte* en *vakantie* vooral door vrouwen aangeroerd zouden zijn, maar we moesten deze twee onderwerpen buiten beschouwing laten. Het eerste omdat er onder de informanten een aantal medische studenten was dat over hun vak sprak en veel woorden over ziektes en wat daarmee samenhangt liet vallen. Van het gespreksonderwerp *vakantie* realiseerden wij ons pas in een vrij laat stadium dat dit een apart onderwerp uitmaakte, waardoor we het niet meer bij ons onderzoek konden betrekken.

Voor dit deel van ons onderzoek namen we alle woorden, meestal substantieven, in beschouwing die met één van deze zes onderwerpen in verband stonden.

1.3 Procedure

De opnames werden in 1975 en 1976 bij een van de informanten thuis gemaakt. Hierbij was als derde altijd een en dezelfde persoon aanwezig, een 43 jaar oude man die in een hoek van de kamer zat en deed alsof hij de krant las, maar in feite de bandrekorder (UHER 4200 report stereo JC) bediende. Hij mengde zich nooit in het gesprek en liet de beide gesprekspartners altijd volkomen vrij in de keuze van een gespreksonderwerp. Elke opname duurde gemiddeld 50 minuten.²

Uit elk van de 37 gesprekken werden steekproefsgewijze 6 delen geselecteerd, tot een totaal van 60.000 woorden, 1500 uit elke groep (vergelijk tabel I). Ieder woord werd voorzien van een kode die aangeeft wat voor een soort woord het is (bijvoorbeeld substantief of werkwoord) en in welke vorm het staat (bijvoorbeeld meervoud of enkelvoud, verleden tijd

of tegenwoordige tijd). Van deze gekodeerde teksten werden door de komputer woordfrequentielijsten gemaakt (De Jong 1979).

Voor ons onderzoek hebben we bovendien een speciale woordfrequentielijst laten maken, waarin de onafhankelijke variabelen (*seks*, *klasse* en *leeftijd*) waren weggelaten. Deze lijst is woord voor woord nagelopen en elk woord dat ons inziens bij een van de afhankelijke variabelen hoorde werd op een skoreformulier gezet. Later werd in de frequentielijsten van De Jong (1979) nagegaan in welke groep(en) een bepaalde taalvorm was voorgekomen. Door deze manier van werken konden we niet bevooroordeeld worden bij onze beslissing of een woord al of niet een representant van een bepaalde afhankelijke variabele was. Wanneer het moeilijk was om op basis van een woord alleen te bepalen of het wel of niet bij een van de afhankelijke variabelen hoorde, riepen we met behulp van een speciaal programma, Query (Van der Steen 1978) de kontekst(en) op waarin het betreffende woord was voorgekomen.

2 Resultaten

In tabel III–XIX zijn per afhankelijke variabele de resultaten gegeven voor alle onafhankelijke variabelen. Om na te gaan of de tussen de groepen geconstateerde verschillen in gebruik van een afhankelijke variabele statistisch significant zijn of niet, worden bij dit soort onderzoeken meestal variantieanalyses toegepast. Maar helaas konden we deze test hier vanwege de aard van onze materiaalverzameling niet gebruiken, want voor variantieanalyses heeft men de scores per individu nodig, en deze zijn alleen nog maar met heel veel moeite in het materiaal terug te vinden waarop de woordfrequentielijsten (De Jong 1979) gebaseerd zijn. Daarom hebben we onze toevlucht moeten nemen tot Chi-kwadraattoetsen.

Met 2×2 Chi-kwadragen is nagegaan of er een significante korrelatie bestond tussen elk van de drie onafhankelijke variabelen en elk van de afhankelijke variabelen. De resultaten staan in tabel XX, kolom 1, 2 en 3. Bovendien is met 2×2 Chi-kwadragen voor elke afhankelijke variabele berekend of de verschillen tussen vrouwen en mannen significant waren voor de subgroepen van leeftijd en klasse (tabel XX, kolom 4, 5, 6 en 7), of de verschillen tussen de twee leeftijdsgroepen significant waren voor de subgroepen van seks en sociale klasse (tabel XX, kolom 8, 9, 12 en 13) en of de verschillen tussen de hoge en lage klasse significant waren voor de subgroepen van seks en leeftijd (tabel XX, kolom 10, 11, 14 en 15).

Voor de berekening van de Chi-kwadragen hadden we er in principe van kunnen uitgaan dat de frequentie van één van de afhankelijke variabelen in een subgroep afgezet zou kunnen worden tegen het totaal aantal woorden dat in diezelfde subgroep voorkwam. In dat geval zouden we er eigenlijk

van uitgaan dat vrouwen 30.000 maal de kans gehad zouden hebben een vloek te uiten omdat ze in totaal 30.000 woorden geuit hebben. Een dergelijke manier van redeneren is echter absurd, want het merendeel van de gesproken woorden bestaat uit lidwoorden, voorzetsels, enz. Kortom, woorden die nu eenmaal moeilijk een vloek hadden kunnen zijn. Daarom is geprobeerd om het aantal keren dat een bepaalde taalvorm in een groep voorkomt, af te zetten tegen het aantal keren dat het had kunnen voorkomen, oftewel het potentieel. Bij sommige afhankelijke variabelen kon het potentieel exakter bepaald worden dan bij andere. Bij de *diminutiva* kon het bijvoorbeeld vrij nauwkeurig, omdat in principe van elk telbaar substantief een diminutief gemaakt kan worden. Maar bijvoorbeeld bij *onderschikkende voegwoorden* kon het allesbehalve precies. Een redelijke maat voor het potentieel hiervan zou het totaal aantal zinnen geweest zijn. Maar zoiets was onmogelijk. Omdat door transkriptiemoeilijkheden geen zinnen in het korpus afgebakend zijn is namelijk niet bekend op hoeveel zinnen de frequentietellingen in de diverse subgroepen berusten. Toen was het verleidelijk om in dit geval het totaal aantal gesproken woorden als potentieel te beschouwen. Het bleek echter dat het aantal persoonsvormen bij vrouwen statistisch significant hoger lag dan bij mannen (5331 tegen 5171) hetgeen impliceert dat vrouwen kortere hoofd- en/of bijzinnen gemaakt hadden en dus meer zinnen geuit hadden dan mannen (een gegeven dat overigens nader onderzoek verdient). Het leek daarom het meest reëel om bij de onderschikkende voegwoorden als potentieel het aantal gebruikte persoonsvormen te nemen.

Er is bij alle afhankelijke variabelen getracht zo exakt mogelijk het potentieel te bepalen. In de onderstaande lijst is voor elke afhankelijke variabele aangegeven met behulp van welke woorden het potentieel ervan is bepaald.

Sekseverschillen in taalgebruik

substandaard vormen	– alle woorden behalve adposities en lidwoorden
platte woorden	– substantiva, transitieve en intransitieve werkwoorden
vloeken	– interjekties, behalve 'eh'
moeilijke en formele woorden	– alle woorden behalve adposities en lidwoorden
relativa	– persoonsvormen
onderschikkende voegwoorden	– persoonsvormen
nevenschikkende voegwoorden	– persoonsvormen
qualifiers	– adjectiva behalve comparativa
diminutiva	– adjectiva
intensifiers	– adjectiva

3 Diskussie

In deze paragraaf zullen we nader ingaan op de resultaten ten aanzien van de onafhankelijke variabele sekse (tabel XX, omljnde kolommen). Eerst zullen we de resultaten bekijken van het onderzoek naar sekseverschillen in taalgebruik (3.1) en daarna die van het onderzoek naar sekseverschillen in gespreksonderwerp (3.2). Tenslotte zullen we aandacht besteden aan de relatie tussen deze twee (3.3). We zullen in dit artikel niet ingaan op de significante korrelaties voor de onafhankelijke variabelen leeftijd en klasse (tabel XX, kolom 2 en 3), noch op die voor de subgroepen van leeftijd en klasse (tabel XX, kolom 12, 13, 14 en 15), omdat deze niet bijdroegen tot een helderder inzicht in de resultaten voor sekse.

3.1 Sekseverschillen in taalgebruik

Het globale beeld van de significante korrelaties voor verschillen in taalgebruik tussen vrouwen en mannen (tabel XX-A, kolom 1) is niet volledig in tegenspraak met de hypothesen, omdat er geen significante verschillen gevonden zijn die met de intuïties of onsystematische observaties in strijd zijn. Aan de andere kant worden de vermoedens toch nauwelijks door de resultaten bevestigd. In de eerste plaats omdat de verschillen tussen alle vrouwen en alle mannen slechts voor vier van de twaalf onderzochte afhankelijke variabelen significant bleken te zijn (tabel XX-A, kolom 1 *moeilijke / formele woorden, relativa, diminutiva, intensifiers*) en er voor maar twee andere afhankelijke variabelen (*platte woorden, onderschikkende voegwoorden*) significante sekseverschillen voor een of meer van de subgroepen van leeftijd en klasse zijn gevonden. In de tweede plaats omdat alleen voor *moeilijke/formele woorden* de sekseverschillen voor beide leeftijdsgroepen en beide klassen significant waren. In de derde plaats omdat 4 significante sekseverschillen in de subgroepen van leeftijd en klasse met de verwachtingen in tegenspraak zijn: vrouwen uit de hogere klasse gebruiken meer *onderschikkende voegwoorden* dan mannen uit die klasse, mannen uit de lagere klasse gebruiken meer *qualifiers* dan vrouwen uit de lagere klasse en jonge mannen gebruiken meer *qualifiers* en *modale bijwoorden* dan jonge vrouwen.

Uit de resultaten van ons onderzoek blijkt dat lang niet alle verwachte sekseverschillen in taalgebruik in ons korpus zijn aangetroffen. Vormen

die *onzekerheid* uitdrukken zijn niet vaker door vrouwen dan door mannen gebruikt, de significante sekseverschillen van deze afhankelijke variabele wijzen zelfs op het omgekeerde. Evenmin komt uit ons korpus naar voren dat *onverzorgd en grof taalgebruik* altijd vaker door mannen gebedigd wordt, want voor slechts één van de subgroepen van één van de subcategorieën van deze hoofdkategorie is een significant sekseverschil gevonden: oude mannen gebruiken meer *platte woorden* dan oude vrouwen. Wat betreft *zinsstructuur* zijn de resultaten deels in tegenspraak met de veronderstellingen, maar deels ook weer niet. Voor de woorden die een eenvoudige zinsstructuur aangeven, *nevenschikkende voegwoorden*, is geen enkel significant verschil tussen vrouwen en mannen gevonden. Wel was dit het geval bij de woorden die op een komplekse zinsstructuur wijzen: *relativa* en *onderschikkende voegwoorden*. *Relativa* komen in alle subgroepen, behalve de hogere klasse, significant vaker bij mannen dan bij vrouwen voor en *onderschikkende voegwoorden* werden significant frequenter bij oude mannen en mannen uit de lage klasse aangetroffen dan bij oude vrouwen en vrouwen uit de lage klasse. Maar tegen de verwachting in, gebruikten vrouwen uit de hogere klasse significant meer *onderschikkende voegwoorden* dan mannen uit die klasse. De vrouwen uit de hogere klasse verstoren het hele beeld van de hoofdkategorie zinsstructuur: ze spreken in complexere zinnen dan de mannen uit hun klasse. Voor allebei de subcategorieën van *typisch vrouwelijke woorden*, *diminutiva* en *intensifiers* is een significant verschil tussen vrouwen en mannen gevonden. Maar wanneer we kijken naar de sekseverschillen voor de subgroepen van leeftijd en klasse, blijkt dat wat de *diminutiva* betreft, het sekseverschil alleen significant is voor de oudere generatie en voor *intensifiers* slechts voor de jongere en de hogere klasse. Alleen voor *moeilijk/formele woorden* zijn de veronderstellingen volledig door de resultaten bevestigd: de verschillen tussen de seksen waren voor alle subgroepen van leeftijd en klasse significant.

Samenvattend zien we dat de resultaten van dit onderzoek zwakjes de intuïtie ondersteunen dat vrouwen meer *diminutiva* en *intensifiers* gebruiken, wat sterker dat vrouwen minder ingewikkelde zinnen gebruiken dan mannen en heel duidelijk dat mannentaal meer met *moeilijke en formele woorden* doorspekt is dan vrouwentaal. Vooral ten aanzien van de laatste twee bevindingen rijst de vraag waarom mannen zo ingewikkeld doen. Van Ginneken (1913) schreef dit sekseverschil in taalgebruik toe aan de vrouwelijke 'beperkteid van geest'. Een verklaring die zonder verdere bewijzen natuurlijk onaanvaardbaar is. Ons intrigeert trouwens niet zo zeer waarom vrouwen niet, maar meer waarom mannen wél zo moeilijk doen. Wat willen zij, bewust of onbewust, met deze manier van spreken tonen, wat vrouwen niet, of misschien op een andere manier, laten zien? Kortom, er rijzen vragen genoeg, maar er kunnen nog geen antwoorden gegeven worden. Daarvoor zou men aan het onderzoek van sekseverschil-

len in spontaan taalgebruik subjektieve reaktietesten, zelf-evaluatietesten en matched-guise-testen moeten koppelen.

Uit tabel XX-A blijkt dat de verwachte sekseverschillen in taalgebruik het minst in de hoge klasse gevonden zijn (kolom 7) en het meest in de oudste leeftijdsgroep (kolom 5). Bovendien is het opmerkelijk dat het merendeel van de significante korrelaties die in strijd zijn met de verwachtingen, in de jongste leeftijdsgroep (kolom 4) is aangetroffen. Ten aanzien van drie afhankelijke variabelen spreken jongere vrouwen significant meer dan oudere vrouwen op de manier die we van mannen verwachten (kolom 8). De verleiding is groot om te denken dat de woorden van Jespersen (1921) aan het einde van zijn hoofdstuk 'the woman' bewaarheid worden: 'Great social changes are going on in our times which may eventually modify even the linguistic relations of the two sexes'.

Toch kunnen we niet zover gaan te stellen dat de verschillen in taalgebruik tussen vrouwen en mannen geheel aan het verdwijnen zijn.

Bij het onderzoek naar taalverandering kan men op twee verschillende manieren te werk gaan: volgens de *real time methode*, dan worden er gegevens uit verschillende periodes met elkaar vergeleken, of volgens de *apparent time methode*, dan worden er gegevens van mensen van verschillende leeftijden met elkaar vergeleken. Het gebruik van de laatste methode is gebaseerd op de hypothese dat de taal van volwassenen niet meer verandert. Dit is echter nog nooit bewezen. Integendeel, toen Hermann (1929) het onderzoek van Gauchat (1905) in Charmey herhaalde, konkludeerde hij dat de individuen wier taal Gauchat had beschreven, hun taalgebruik gewijzigd hadden op fonologisch en morfologisch niveau. De sekseverschillen in taalgebruik die Gauchat gesignaleerd had, waren bijvoorbeeld volkomen verdwenen. Toen Peng (1978) een onderzoek naar woordgebruik in Tokio na verloop van 25 jaar herhaalde, vond ook hij dat de mensen hun taalgebruik veranderd hadden.

Omdat het nog allesbehalve zeker is of de resultaten van real time onderzoekingen altijd hetzelfde zijn als die van apparent time onderzoekingen, kunnen we op basis van onze resultaten niet konkluderen dat sommige van de door ons gesignaleerde sekseverschillen in het taalgebruik van de oudere generatie verdwenen zijn bij de jongere. Het is immers niet onmogelijk dat de mensen van de jongste leeftijdsgroep hun taalgebruik zullen wijzigen wanneer ze ouder worden, maar dit vermoeden vereist nog nadere toetsing in real time onderzoekingen.

Er kunnen voor de grotendeels onverwachte uitkomsten van ons onderzoek nog andere redenen aangevoerd worden:

a Een aantal van de intuïties is misschien verkeerd. Een dergelijke uitspraak klinkt wellicht nogal vreemd na kennisname van de artikelen van Grosby en Nyquist (1978) en Hartmann (1978). Maar omdat de auteurs van het eerste artikel alleen 'amount of female register' als afhankelijke vari-

abele in hun onderzoek betrokken, is het niet duidelijk welke taalvormen precies bij de ene sekse vaker dan bij de andere voorkwamen. In Hartmanns artikel werden weliswaar alle taalvormen apart geskoord, maar omdat ze nóch de ruwe aantallen geeft nóch een statistische analyse heeft toegepast, blijkt uit haar onderzoek nog niet welke sekseverschillen in taalgebruik nu werkelijk in haar korpus voorkomen en welke niet.

b Het merendeel van de intuïties is niet op het Nederlands gebaseerd. Het is mogelijk dat wat voor bijvoorbeeld het Engels opgaat, niet voor het Nederlands geldt.

c Ons korpus was gebaseerd op gesprekken tussen óf twee vrouwen óf twee mannen. Het is heel goed mogelijk dat sekse-specifiek taalgebruik speciaal voorkomt in gesprekken tussen vrouw(en) en man(nen) onderling. De resultaten van het interactie-onderzoek van Zimmermann en West (1975) ondersteunen dit idee.

d De methode die gebruikt is om de afhankelijke variabelen te skoren is misschien niet verfijnd genoeg om de hypothesen te testen. Het is in sociolinguïstisch onderzoek naar fonologische variabelen gebruikelijk niet alleen te tellen of een bepaalde variabele voorkomt, maar ook of hij hād kunnen voorkomen, het potentieel. Weliswaar hebben wij getracht om het potentieel enigszins te bepalen (zie 3), maar onze methode is allesbehalve perfect. De vraag of twee verschillende taalvormen dezelfde referentiële betekenis hebben is één van de dingen die problemen oplevert bij het bepalen van het potentieel van niet-fonologische variabelen. Lavandera (1978) heeft er op gewezen dat het sociolinguïstisch onderzoek naar dit soort variabelen zo vreselijk moeilijk is, omdat het noodzakelijk is eerst aan te tonen dat alle varianten van een bepaalde variabele dezelfde referentiële betekenis hebben. Wij kwamen dit probleem bijvoorbeeld tegen bij het tellen van de diminutiva. We weten nooit zeker of de vrouw die over haar *poesje* sprak ook *poes* had kunnen zeggen, omdat we niet weten hoe groot haar kat was.

Het is niet duidelijk welke van deze verklaringen de meeste geldigheid heeft, maar c en d lijken het aannemelijkst.

De resultaten van ons onderzoek hebben de vermoedens nauwelijks bevestigd. Dit wijst er aan de ene kant op dat intuïties en onsystematische observaties met voorzichtigheid gehanteerd moeten worden, aan de andere kant impliceert het niet dat in een ander soort onderzoek de hypothesen ook weerlegd zullen worden. Het ziet er naar uit dat wanneer in verder onderzoek gesprekken tussen mensen van verschillend geslacht bestudeerd zullen worden, de resultaten meer in de lijn der verwachtingen zullen liggen. Bovendien lijkt het de moeite waard om naar methodes te zoeken die het probleem van het potentieel en van dezelfde referentiële betekenis kunnen oplossen. Zolang die problemen er nog zijn lijkt het verstandig om het sociolinguïstisch onderzoek naar niet-fonologische variabelen te beperken tot situaties waarin de informanten gedwongen wor-

den een uiting te doen die qua inhoud en betekenis slechts zeer beperkt kan zijn (Brouwer, Gerritsen, De Haan 1978, 1979, McConnell-Ginet 1978).

3.2 Sekseverschillen in gespreksonderwerp

Het globale beeld van de significante korrelaties voor sekseverschillen in gespreksonderwerp (tabel XX-B, kolom 1) is volledig in overeenstemming met de veronderstellingen. Bij mannen kwamen woorden die te maken hebben met *politiek, auto's en sport, en beroep* significant vaker voor dan bij vrouwen en vrouwen gebruikten significant vaker dan mannen woorden die te maken hebben met het *huishouden, familie en personen, en onderwijs*. Voor *politiek, huishouden en familie en personen* was het sekseverschil significant voor beide subgroepen van leeftijd en klasse, maar voor *auto's en sport, beroep en onderwijs* alleen voor de jongste leeftijdsgroep en de hoogste klasse. Geen van de significante korrelaties was in strijd met de hypothesen.

De resultaten van het onderzoek naar sekseverschillen in gespreksonderwerp kloppen vrij goed met de veronderstellingen. Bij de interpretatie van de resultaten moet echter een aantal dingen in het oog gehouden worden. In de eerste plaats moeten we ons realiseren dat alle gespreksonderwerpen zowel bij vrouwen als mannen aan bod zijn gekomen, maar dat beide seksen een duidelijke voorkeur voor bepaalde onderwerpen vertonen. In de tweede plaats moeten we bedenken dat in het onderzoek slechts gesprekken tussen óf twee vrouwen óf twee mannen betrokken zijn. Een gesprekstype dat waarschijnlijk een zeer gunstig klimaat vormt voor seksespecifieke keuze van gespreksonderwerp. Maar aan de andere kant moeten we ook beseffen dat de sprekers volkomen vrij werden gelaten in hun keuze van een gespreksonderwerp, iets wat de waarde van onze resultaten weer versterkt.

We kunnen ons afvragen waarom er zulke grote sekseverschillen in gespreksonderwerp zijn gevonden. In het volksbijgeloof liet men zich er niet over uit waarom er verwacht werd dat vrouwen over ander dingen zouden praten dan mannen. Jespersen (1921) en Key (1975) verklaarden de vermeende sekseverschillen in woordvoorraad van huishoudtermen, techniek enzovoort uit de traditionele arbeidsverdeling tussen vrouwen en mannen. Misschien dat dit ook als verklaring aangevoerd zou kunnen worden voor de sekseverschillen in gespreksonderwerp. Weliswaar hadden velen van onze vrouwelijke informanten een beroep, zodat de traditionele arbeidsverdeling tussen de seksen hier misschien niet zo heel duidelijk is. Maar we moeten bedenken dat vrouwen vaak heel andere beroepen dan mannen uitoefenen en dat dit sekseverschil in beroep een weerspiegeling is van de traditionele werkverdeling tussen vrouwen en mannen. Bovendien moeten we beseffen dat vrouwen met een baan vaak óók nog

